

aandacht uit naar de opvoeding van volwassenen. De uitgave van verantwoorde lectuur moet daaraan bijdragen. De ‘mengelingen’ in de *Enkhuizer almanak* werden bijvoorbeeld jaarlijks door het Nut verzorgd en de liedbundels van het Nut moesten het gehalte van de volkszang verbeteren. Op lokaal niveau waren de Nutsdepartementen verantwoordelijk voor een hele reeks van aan het Nut gerelateerde instellingen. De bibliotheken waren de meest verbeide activiteit. In 1840 waren er 200 van.¹³ Verder waren de Nutsdepartementen verantwoordelijk voor de oprichting van spaarbanken, tekenscholen, bewaarscholen voor kleine kinderen, muziekscholen en gewone lagere scholen. Allemaal activiteiten die de ‘Nutsvlag’ droegen, maar onder de verantwoordelijkheid vielen van de plaatselijke departementen. Het hoofdbestuur probeerde er enige sturing aan te geven door de uitgave van handleidingen en voorbeeldreglementen.¹⁴

Zo werkte het ook met de zondagsscholen die veelal door de afdelingen van het NBG, regelmatig in samenwerking met het NZG, werden opgericht. Tijdens de eerste jaarvergadering van het NBG, stelde W.F. Röell, secretaris van Staat en de eerste voorzitter van het NBG, dat het bijbelonderwijs, hoewel bijzonder nuttig, niet van het hoofdbestuur, maar van de afzonderlijke afdelingen uit diende te gaan. Zij dienden daarvoor zelf de fondsen te verzamelen en de organisatie op zich te nemen.¹⁵ In 1840 zouden vrijwel alle afdelingen van het NBG één of meer zondagsscholen onder hun hoede hebben gehad om het bijbelles te bevorderen.¹⁶ Deze zondagsscholen waren overigens niet bedoeld voor kinderen, maar voor volwassenen die niet voldoende leesvaardigheid bezaten om de bijbel te lezen. In Rotterdam werkte naast de twee genootschappen ook de stedelijke schoolcommissie mee aan de zondagsschool. Hier konden ijverige leerlingen er ook leren schrijven en rekenen.¹⁷

Telkens wanneer binnen het NBG voorgesteld werd ander activiteiten naast de bijbelverspreiding te ontplooiën, stuitte dit op verzet. De verspreiding van de bijbel zonder aantekeningen gold als een onomstreden activiteit, want godsdienstig neutraal en maatschappelijk nuttig. Door allerlei ondersteunende activiteiten aan de afdelingen over te laten, liep het NBG zelf niet het risico beticht te worden van godsdienstige partijdigheid. In de jaarvergaderingen werden wel allerlei aanbevelingen gedaan voor activiteiten die men op lokaal niveau zou kunnen ontplooiën. Zelfs de bevordering van het ‘gepast’ bijbelgebruik in de scholen, een gevoelige kwestie, werd in bedekte termen door het hoofdbestuur aanbevolen. Zolang men maar voorzichtig te werk ging en de plaatselijke omstandigheden nauwlettend in het oog hield.¹⁸ Op de jaarlijkse vergadering in Amsterdam zullen de afgevaardigden ongetwijfeld mondeling hun ervaringen hebben uitgewisseld. Daarnaast werden

¹³ P.N. Helsloot, ‘De Nutsbeweging. Een geschiedenis van 200 jaar volksontwikkeling’, in: W.W. Mijnhardt, A. J. Wichers (red.), *Om het algemeen volksgeluk. Twee eeuwen particulier initiatief 1784-1984: gedenkboek ter gelegenheid van het tweehonderdjarig bestaan van de Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen* (Edam 1984) 3-185, m.n. 51; C.A. Steenberg, ‘Onze volksbibliotheken – toen en nu’, in: *Gedenkboek Maatschappij tot Nut van ’t Algemeen, 1784-1934* (Leiden 1934) 149-173, m.n. 152v.

¹⁴ Steenberg, ‘Onze volksbibliotheken’, 154v.; J.D.D. Pruisen, ‘De Maatschappij tot nut van ’t algemeen en het bijzondere Spaarbankwezen’, in: *Gedenkboek, 1784-1934, 174-185*, m.n. 175v.

¹⁵ *Handelingen der ... Algemeene Vergadering van het Nederlandsche Bijbelgenootschap* 1815, 8.

¹⁶ *Aanwijzer van alle menschievende inrigtingen, aan welke men in deze stad kan deel nemen* (Rotterdam 1840).

¹⁷ Notulen NZG 2 sept. 1816, HUA, Raad Zending, inv. nr. 268; *Aanwijzer menschievende inrigtingen*.

¹⁸ *Handelingen NBG* 1819, bijlage e; *Handelingen NBG* 1820, bijlage c.